

Η ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΟΥ ΣΕΔΑΝ

ΚΑΙ ΤΑ ΙΔΕΩΔΗ ΤΟΥ ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΣΜΟΥ

Ἡ δευτέρα Σεπτεμβρίου εἶνε ἡ ἐπέτειος τῆς νίκης τοῦ Σεδάν, ἀξιοσημείωτος ἡμέρα, καθὸ ἀφετηρία τῆς δημιουργίας τοῦ νέου γερμανικοῦ κράτους. Τοιαύτη οὔσα, καθωρίσθη ὡς ἑορτὴ, ὀφείλουσα νὰ ὑπομνήσκῃ τὸν ἱστορικὸν τοῦ ἔθνους θρίαμβον, ἀλλ' ἅμα καὶ τὰς δοκιμασίας, τὰς περιπετείας, τὰς προπαρασκευὰς καὶ τοὺς ἀγῶνας πρὸς τὸν θρίαμβον τοῦτον. Εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὴ ἑορτὴ τῆς Γερμανίας. Ναὶ μὲν, δὲν ἐλλείπουσιν ἐπιφανεῖς ἡμέραι ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἔθνους, ἀναμνήσεις μεγάλων ἡμερῶν καὶ γεγονότων, οἷα ἡ ἐν ταῖς πλείσταις τῶν χωρῶν τῆς διαμαρτυρομένης Γερμανίας ἑορτὴ τῆς Μεταρρυθμίσεως, εἴτε ἀλλαχοῦ ἄλλοτε ἡ ἑορτὴ τῆς νίκης τῆς Λειψίας, ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τῆς μεγάλης μάχης, ἀλλ' ἡ ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ Σεδάν εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν γερμανικὴ σήμερον ἑορτὴ. Ἀληθῶς, πρώτην ἴσως φορὰν ὁ γερμανικὸς κόσμος συνηγωνίσθη μετὰ πλήρους συνειδήσεως. Ἡ ἑορτὴ τῆς Μεταρρυθμίσεως εἶνε μὲν ὁ θρίαμβος μεγάλης ἀρχῆς καὶ ιδέας, ἀλλ' ἀναμιμνήσκει ἐμφυλίους ἀγῶνας τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ, καταστροφὰς καὶ ἐρημώσεις, ἐπενεχθείσας ἐκ τῆς διαιρέσεως μεταξὺ καθολικῶν καὶ διαμαρτυρομένων, ἠκιστα ἄρα διαθρύπτει τὴν γερμανικὴν συνείδησιν, μίση μᾶλλον ἢ ἀδελφότητα καὶ συνεργασίαν προκαλοῦσα. Ἐν τῇ μάχῃ τῆς Λειψίας συνητήθησαν ἐπίσης Γερμανοὶ κατὰ Γερμανῶν, σύμμαχοι τοῦ ξέ-

νου κατὰ τῶν ἀγωνιζομένων προμάχων ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν. Τούναντιον ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς νίκης τοῦ Σεδάν συναντᾶται πᾶσα ἡ Γερμανία, καθολικὴ τε καὶ διαμαρτυρομένη. Ὁ τροπαιοῦχος Χοενζόλλερν ἤρπασεν ἀπὸ τῶν κρυπτῶν τοῦ Κυφχάουζερ τὸ στέμμα τῶν Χοενστάουφεν καὶ περιεβλήθη αὐτὸ ἐν Βερσαλλίᾳ, ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ καὶ τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων. Ὁ καθολικὸς βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας, λησιμονῶν μακρὰς ἔριδας, προσήνεγκε τὸ καταπεπτωκὸς αὐτοκρατορικὸν στέμμα εἰς τὸν ἀπόγονον τῶν Ἐκλεκτόρων τοῦ Βρανδεμβούργου, οὕτω δ' ἀπετελέσθη ὁ παλαιὸς πόθος—ἡ ἐνότης τῆς Γερμανίας.

Ἡ ἑορτὴ τοῦ Σεδάν εἶνε ἄρα πράγματι ἡ πανηγυρικὴ ἐπέτειος τῆς ἐνότητος ταύτης. Ἡ ἑορτὴ ἔθνους τινὸς εἶνε ἡ ἀποθέωσις τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, τῆς ἰσχύος, τῆς ἐργασίας, ἡ ἀφετηρία τοῦ μέλλοντος, τὸ πραγματικώτατον διδάγμα τῶν ἐπιζώντων, πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας. Οὕτως ἐώρταζεν ὁ γερμανικὸς λαὸς τὴν ἐπέτειον ἡμέραν τῶν κατὰ τοῦ παλαιοῦ ἐχθροῦ νικῶν. Ἡμέρα ἐκδικήσεως καὶ ἡμέρα εὐγνωμοσύνης, τιμωρίας καὶ προσευχῆς. Τίς ὁ τολμήσων ν' ἀρνηθῆ, ν' ἀμφισβητήσῃ τὴν ἐννοιαν καὶ τὴν σημασίαν τῆς ἡμέρας ταύτης; Τότε κατὰ πρῶτον ἡ Γερμανία, ἐν συνειδήσει τῶν ἐθνικῶν δικαίων, διεξεδίκησε τὸ ἱστορικὸν αὐτῆς δίκαιον ὑπὸ τὸν ἦχον τοῦ τηλεβόλου, ἀπὸ τῆς Γραβελόττης καὶ τοῦ Μέτζ, μέχρι τοῦ Σεδάν καὶ τῆς Βερσαλλίας. Μέχρι τῆς προτεραίας ἦτο ὁ πέμπτος τροχὸς τῆς ἀμάξης ἐν τῇ τάξει τῶν μεγάλων Δυνάμεων. Εἶχε μὲν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Σαδόβης ἀναφανῆ ἐν Εὐρώπῃ ὡς ὑπέροχος δύναμις, ἐπιβληθεῖσα διὰ τε τοῦ ὑπερτέρου διοικητικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ αὐτῆς ὀργανισμοῦ, ἀλλ' ὡς Πρωσσία μόνον, ὡς Γερμανία οὐχί. Ἐντεῦθεν ἐν ἔτει 1870 ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων ἤξιώσε

παρὰ τοῦ βασιλέως αὐτῆς νὰ ὑποσχεθῆ πᾶσαν ἀποχὴν ἀπὸ τοῦ ἰσπανικοῦ στέμματος ἐν τῷ μέλλοντι. Τολμηρὰ πρόκλησις, ἣτις ἔμελλε ν' ἀπολήξῃ εἰς αἱματηροὺς ἀγῶνας, καταστροφάς, ἀκρωτηριασμὸν τῆς Γαλλίας, νίκας τῶν Γερμανῶν, καὶ ὧν ἡ ἐπέτειος ἐορτάζετο ἤδη διὰ τῆς νίκης τοῦ Σεδᾶν τῇ 2 Σεπτεμβρίου.

Διέτριβον τότε ἐν Βαϊμάρη. Αἱ παρὰ τὸν Ἴλμ. Ἀθηναί, ὧν ἀγῆρως ἡ δόξα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους ἔνεκα μακρᾶς αὐτόθι διαμονῆς καὶ φιλοξενίας τῶν μεγίστων τῆς Γερμανίας πνευμάτων κατὰ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ὀγδόου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος, τοῦ Βειλάνδου καὶ τοῦ Ἐρδέρου, τοῦ Γκαίτου καὶ τοῦ Σχιλλέρου, διεκδικούσι μέχρι τῆς σήμερον τὰς παραδόσεις τῆς πνευματικῆς ἐκείνης ἀκμῆς, δι' ὧν ἄφθιτον ἐκτήσατο κλέος, οὐ μόνον ἐν τῇ Γερμανίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἅπαντι τῷ πεπολιτισμένῳ κόσμῳ. Τῶν μεγάλων πνευματικῶν ἡρώων λαοῦ τινος ἡ δόξα εἶνε παγκόσμιος. Ἐντεῦθεν ἡ μικρὰ πόλις τῆς Θυριγγίας διεγείρει μέχρι τῆς σήμερον προσφιλεῖς ἀναμνήσεις τοῖς τε Γερμανοῖς καὶ τοῖς ξένοις. Εἰ καὶ μικροσκοπική, οὐχ ἦττον κατ' οὐδὲν ὑστερεῖ τῶν μεγάλων κέντρων τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας. Ἐντὸς τῆς ἀτμοσφαίρας αὐτῆς ἀνέπνευσε καὶ διενοήθη ἡ μεγαλοφυΐα, ἐξίσου τελεσφόρως, ὅσον ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐν Ἀθήναις, ἐν Ρώμῃ, ἐν Φλωρεντίᾳ, ἐν Παρισίοις. Σήμερον ἡ πρωτεύουσα τοῦ μικροῦ δουκάτου, στερουμένη ἐνεργοῦ πολιτικοῦ βίου, ζῆ μᾶλλον διὰ τῶν ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος. Ἀλλ' αὐταὶ εἶνε τοσοῦτον ζωηραὶ, συνδεδεμέναι μετὰ τῆς γερμανικῆς συνειδήσεως, ὥστε ἡ Βαϊμάρη διεκδικεῖ ἐπιφανῆ θέσιν καὶ ἐν τῇ συγχρόνῳ Γερμανίᾳ, παρὰ τὴν δημιουργίαν κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας δεκαετηρίδας μειζόνων ἄλλων καὶ εὐρυτέρων ἐθνικῶν, πολιτικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν κέντρων.

Τῇ δευτέρᾳ Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1873 ἑωρτάζετο ἡ πτώσις τοῦ Σεδάν καὶ ἡ ἀνάρρησις τῆς γερμανικῆς ἐνότητος. Ἡ πόλις ἀπὸ τῆς πρωίας διετέλει εἰς κίνησιν ἐπὶ τῷ πανηγυρισμῷ τῆς ἡμέρας. Οὐδὲν νέφος ἐν τῷ οὐρανῷ, ἀλλὰ καὶ οὐδεμία σκιά ἐπὶ τοῦ προσώπου τῶν πολιτῶν, προδίδουσα δυσθυμίαν, ἢ ἀνήσυχον μέριμναν περὶ τοῦ παρόντος. Τὰ μετὰ τοὺς θριάμβους τοῦ 1870 πρῶτα ἔτη τῆς νέας γερμανικῆς αὐτοκρατορίας ἦσαν τὰ ἔτη τοῦ ἐθνικοῦ μέλιτος, πλήρη ποιήσεως, ἐνθουσιασμοῦ, προσδοκιῶν, ἐλπίδων. Ὅσοι ἀνεμιμνήσκοντο τῆς Γερμανίας κατὰ τοὺς ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει χρόνους τῆς παραδόξου ὁμοσπονδίας, διηρημένης, ἀσθενοῦς ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, λαμβανούσης διαταγὰς παρὰ τοῦ πρώτου ξένου ἰσχυροῦ, κυμαινομένης ἐκάστοτε ὑπ' ἀντιθέτων ρευμάτων, περὶ μικρὰ καταδαπανωμένης, ἀνικάνου ν' ἀντεπεξέλθῃ στρατιωτικῶς καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Δανίας, ἔβλεπον δ' ἤδη αὐτὴν μεγάλην, νικηφόρον, πρωταγωνιστοῦσαν ἐν Εὐρώπῃ, ἐπιβάλλουσαν τὸν νόμον, ὑπέθετον, ὅτι μαγικὴ τις ἐτελέσθη ἐργασία ἐν τῇ μεταβολῇ ταύτῃ. Τὰ ἄθλα τῶν γερμανικῶν λεγεώνων ἐν Γαλλίᾳ ἐθρυλοῦντο μεταξὺ τῶν πολιτῶν ὡς εὐοίωνα ἀγγέλματα τοῦ νέου βίου, ὅστις ἤδη ἐκυκλοφορεῖ ἐντὸς τῶν ἀρτηριῶν τοῦ γερμανικοῦ ὀργανισμοῦ, παρίσταντο δὲ τοσοῦτον ἡρωϊκά, τοσοῦτον θαυμάσια, ὥστε ὑπέθετέ τις, ὅτι ἤρχοντο μᾶλλον ἐκ τῶν χωρῶν τοῦ μύθου καὶ τῆς φαντασίας. Οἱ καθηγεμόνες τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, ὁ γηραιὸς αὐτοκράτωρ, ὁ σιδηροῦς ἀρχιγραμματεὺς, ὁ σιωπηλὸς στρατάρχης, τουτέστιν ἡ ἱστορικὴ παράδοσις τῆς μοναρχίας, ἡ πολιτικὴ μεγαλοφυΐα καὶ ἡ στρατιωτικὴ τέχνη, ἐφέροντο ἀνὰ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, ὡς θεσπέσιοι προάγγελοι ἀρχομένης κοσμοϊστορικῆς ἐργασίας. Καὶ ἐπὶ τινὰς στιγμὰς κατεσιγάζοντο τὰ πάθη, παρεωρῶντο δὲ αἱ ἀντιζηλῖαι τῶν

δυναστικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν κομμάτων πρὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς εἰκόνας μεγάλης καὶ ἀδαιρέτου πατρίδος.

Ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς ἀνέτελλεν ἡ ἡμέρα ἐκείνη. Καὶ ἐλάλησε τὸ πυροβόλον, καὶ ἡ ἐθνικὴ σημαία ἐκυμάτισεν ἀπὸ τῶν ἐξωστῶν, καὶ ἡ μουσικὴ ἐπαιάνισε τὸν γερμανικὸν ὕμνον, καὶ ὁ πολίτης ἐκένωσε φιάλας ζύθου ὑπὲρ τὸ σύνθηρες, καὶ ὁ διδάσκαλος ἀνέπτυξεν εἰς τοὺς εὐέλπιδας μαθητὰς τὴν σημασίαν τῆς ἐορτῆς, καὶ ἡ νεότης ἐπανηγύρισεν εὐθυμος ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τῶν νικῶν τῶν τε πατέρων καὶ τῶν ὁμηλικῶν.

Πάντοτε αἱ τοιαῦται ἡμέραι φέρουσι χαρακτῆρα γενικώτερον ἢ τὸν τῶν στενῶν ὀρίων τῆς πατρίδος. Ὅσον καὶ ἂν εἴνῃ τις ἀδιάφορος πρὸς τὰ ἐθνικὰ καὶ πολιτικὰ λαοῦ τινος ιδεώδη, ἀδύνατον νὰ μὴ θερμανθῇ πρὸς στιγμὴν ὑπὸ τοῦ καταφλέγοντος τὴν συνείδησιν αὐτοῦ πυρός, νὰ μὴ συγκινηθῇ, νὰ μὴ αἰσθανθῇ τὴν ἄρρητον ἐκείνην συμμετοχὴν, ἣτις τοσοῦτον περιφανῶς ἐρμηνεύει τὸ μυστήριον τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν λαῶν, ὅσον καὶ ἂν διαχωρίζωσιν αὐτοὺς ποικίλαι ἀπόψεις καὶ ἐθνικαὶ ροπαί.

Ἔνεκα τούτου ἠσθανόμην κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸν αὐτὸν μετὰ τῶν Γερμανῶν ἐνθουσιασμόν, ἀφηρητάγην ὑπὸ τῶν αὐτῶν πόθων, κατελήφθην ὑπὸ τῶν προσδοκιῶν εὐνοϊκωτέρου ἐθνικοῦ μέλλοντος. Μὴ δὲν κατειχόμεν ἐπίσης ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἐλπίδων περὶ νέου τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου ιστορικοῦ βίου, ἐφαιμίλλου τοῦ παρελθόντος, συμβαδίζοντος μετὰ τοῦ συγχρόνου τῆς Εὐρώπης; Ἴσως ἐπὶ τινὰς στιγμὰς ἠσθάνθην ἐνδόμυχον φθόνον ἐπὶ τῇ λαμπρῶς πανηγυριζομένῃ εὐτυχίᾳ λαοῦ ἀγνώστου, καθ' ὃν χρόνον ὁ ἐλληνικὸς κόσμος ἐπρωταγωνίστει. Ἄλλ' ἀμέσως ἀπέκρουσα τοιοῦτο ταπεινὸν αἰσθημα, ἀνάξιον χαρακτῆρος ἐλευθέρου. Ἡμὴν ἄνθρωπος! Ὅσον δὲ καὶ ἂν ἡ τοιαύτη ἐορτὴ ὑπεμίμνησκε τὴν ἀνθρω-

πίνην ἀλληλομαχίαν, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν διαιώνισιν τῆς πρωτογόνου τῶν ἀνθρώπων καταστάσεως, *bellum omnium contra omnes*, οὐχ ἦττον ἐσκεπτόμην, ὅτι ἡ τοιαύτη κατάστασις, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, ἦτο ἐθνικὴ ἀνάγκη, ἧς ἄνευ ἡ ἀνθρωπότης ἤθελε πέσῃ εἰς τὰ τέλματα τῆς σήψεως, μὴ δυναμένη νὰ παραγάγῃ μέγα τι ἔργον ἄνευ τοῦ αἱματηροῦ τούτου ἀνταγωνισμοῦ, τοῦ ἀπὸ τῆς τέφρας τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἐκατόμβης τῶν μαρτύρων δημιουργοῦντος τὸν ἱστορικὸν αὐτῆς βίον.

Bellum omnium contra omnes "Ἴδε ὁ ἄνθρωπος! Οἱ Ῥωμαῖοι τρίς μόνον ἔκλεισαν τὰς πύλας τοῦ ναοῦ τοῦ Ἰαννοῦ, τοῦ θεοῦ τῶν θεῶν, τοῦ κυρίου τῶν αἰώνων καὶ πάσης ἀνθρωπίνης εἰμαρμένης, τοῦ διατάσσοντος πάντα τὰ κατ' εἰρήνην καὶ πόλεμον. Ἡ μακρὰ καὶ ἔνδοξος αὐτῶν ἱστορία ἐπὶ αἰῶνας παρέστησε τὸ φαινόμενον διηνεκῶν ἀγώνων, ἄνευ τῆς ἐλάχιστης φειδοῦς αἵματος. Δυστυχῶς ἀπὸ τῆς πρώτης ἱστορικῆς ἀποκαλύψεως ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἐπαύσατο διεπόμενος ὑπὸ τῶν ἐνστικτων τῆς φυσικῆς καταστάσεως, τοῦ ἀγρίου ἀνταγωνισμοῦ πρὸς τὰ ὅμοια, τῆς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν ἀνακαινίσεως, ζωῆς καὶ εὐωχίας. Τῆς δόξης τὸ δένδρον ἐβλάστησεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ποτισθὲν ὑπὸ τῶν κρουνῶν τοῦ αἵματος, ἐτρέφη ὑπὸ τῆς εὐχύμου καὶ παχείας αὐτοῦ πιμελῆς, ἠνδρώθη, ἵνα ἀπλώσῃ τεραστίους κλῶνας, ἵνα σκιάσῃ ὑπ' αὐτοὺς ἐπὶ αἰῶνας τὰς γενεὰς τῶν ἀνθρώπων. Μακρὰ, ἐναγώνιος ἐξέλιξις, λαμβάνουσα τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ ἀτόμου, ἐν φυσικῇ καταστάσει διατελοῦντος, κατ' οὐδὲν διαφέροντος τῶν θηρίων τοῦ δρυμοῦ, διαδοχικῶς δέ, διὰ βραδείας ἀναπτύξεως, διὰ μεταμορφώσεων ἀναβιβάζουσα εἰς τὴν ὑπάτην βαθμίδα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἄνευ τοῦ ἀγῶνος τούτου, τῶν ἐπακολουθουσῶν ἐρημώσεων, ἡ ἱστορικὴ ἐργασία θὰ ἦτο

ἀναίσθητος, ἀσυνείδητος, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης δράσεως καὶ ποιήσεως, φυσικὴ ἀνέλιξις, ἀξία ὄντων ἀτελεστάτου ὀργανισμοῦ, οὐχὶ δὲ διανοουμένων, ἐχόντων πόθους, αἰσθήματα, ἀναζητούντων ἐκάστοτε νέον τι ἰδεῶδες, μηδέποτε εὐχαριστουμένων εἰς τὸ καθεστώς. Ὁ πολιτισμός, ἡ πρόοδος, αἱ ἰδέαι τῆς ἰσότητος, τῆς ἀδελφότητος, τῆς παγκοσμίου ἀλληλεγγύης, καθωράϊσαν τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου, ἀνύψωσαν αὐτὸν εἰς ὑπέροχον σημεῖον ἠθικῆς μεγαλειότητος, ἀλλὰ πάντα ταῦτα κατὰ τὸ φαινόμενον. Κατ' οὐσίαν, ὑπὸ τὴν λεπτὴν ἐπιδερμίδα τῆς ἡμερώσεως, κυκλοφορεῖ ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτοῦ ἀνήσυχον τὸ αἷμα τοῦ ἀγρίου, τὰ ἐνστικτα τῆς βαρβαρότητος, τῆς ἀμοιβαίας ἐξοντώσεως, ἅτινα οἰστρηλάτουν τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ βίου. Ὁ δέκατος ἕνατος οὗτος αἰὼν, ὁ μετὰ τοσαύτης ματαιότητος καυχώμενος ἐπὶ τῇ λύσει δυσχερεστάτων προβλημάτων, καθ' ὃν ἐλύθησαν τὰ ὅρια τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου διὰ τῶν μεγάλων ἐφευρέσεων καὶ ἐφαρμογῶν τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ὁ σημεῖραι δὲ βελτιοῦται ἡ ἀνθρωπότης, ἐνῶ πλεῖστα θρησκευτικά, κοινωνικά, ἐθνικά καὶ φυλετικά προσκόμματα ἤρθησαν ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς εὐρυτέρας ἀλληλεγγύης, ὁ αἰὼν οὗτος ἔθηκεν ἐπίσης ἐπὶ τοῦ τάπητος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης νέαν κοσμολογικὴν ἀρχήν, τὴν διὰ τοῦ περι ὑπάρξεως ἀγῶνος ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅτι μέχρι τοῦδε ἐκηρύσσετο ἀνωμαλία ἐν τῇ ἱστορίᾳ, μοιραία κατάστασις, ὀφείλουσα νὰ ἐκλίπη ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τοῦ πολιτισμοῦ, διὰ τῆς νέας θεωρίας ἀνελύθη ὡς φυσιολογικὴ πραγματικότης, ὡς ἀνάγκη, ἀπορρέουσα ἀπ' αὐτοῦ τοῦ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς κοινωνίας, ἐκδηλουμένη δ' εἶτα εὐρύτερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ περι ὑπάρξεως ἀγὼν τοῦ Δαρβίνου εἶνε ἡ ἀλληλομαχία τοῦ Χόββη, ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐγέλου καὶ Δεμαίτρου ἀποθέωσις τοῦ πολέμου, κα-

τάρα κατὰ τοῦ ἀμαρτήσαντος ἀνθρωπίνου γένους κατὰ τὸν δεῦτερον, φυσικὴ καὶ ἠθικὴ, κατὰ τὸν πρῶτον, ἀνάγκη, προωρισμένη νὰ συντελῇ πρὸς εὐτονίαν τοῦ ὀργανισμοῦ, πρὸς ἀποτροπὴν σήψεως ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Οὕτως ὁ 10'. αἰὼν ἔμελλε ν' ἀποθεώσῃ τὸν πόλεμον διὰ τῆς ἐπιστήμης, ἀφοῦ ἀρχόμενος ἀπεθέωσεν αὐτὸν διὰ τῆς πραγματικότητος, διὰ τῆς λατρείας, ἀξίας ἐποχῶν Φετιχισμοῦ, τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἐν ὀνόματι τῶν μαχῶν, τοῦ αἵματος, τῆς βίας, τῆς ἐπιτυχίας, ἠσέβησε πρὸς τὰνθρώπινα νόμιμα, ἠρνήθη πᾶσαν ἀρχὴν φιλάνθρωπίας, ἐν' ἀνιδρύσῃ ἐπὶ πτωμάτων αἰμοσταγὲς κράτος, μέθυσος ἐκ τῆς δόξης, ἀπολέσας τὸν νοῦν ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' οὐχ ἦττον κηρυχθεὶς μέγας ὑπὸ συγχρόνων, φίλων καὶ πολεμίων, ἐξυμνούσης τῆς ποιήσεως, ἐπευφημούσης τῆς ἱστορίας, ἣτις πάντοτε στέφει τὸν ἐπιτυχόντα, ἀδιαφοροῦσα πῶς ἐγένετο ἡ ἐπιτυχία καὶ ἣτις ἐπιφυλάττει τὴν εἰρωνεῖαν εἰς τοὺς μάρτυρας τῆς ιδέας, εἰς τὰ ἀτυχήσαντα θύματα τῆς ἀρετῆς, διότι μόνος ὁ ἀνατέλλων ἥλιος θερμαίνει καὶ θάλπει, ἐνῶ τούναντίον ἡ δύσις καταλείπει ὀπισθεν σκιὰν πένθους καὶ μελαγχολίας.

* *
*

Ὁ τελευταῖος οὗτος πόλεμος, οὗ ἡ ἐπέτειος ἐωρτάζετο μετὰ τοσοῦτου ἐνθουσιασμοῦ ὑπὸ τοῦ ἐνὸς λαοῦ, ἐνῶ προὐκάλει τὸ ἀνάθεμα καὶ τὴν κατάραν τοῦ ἐτέρου, εἶνε ἡ ἀληθεστάτη πίστις, ἡ φοβερωτάτη πραγματικότης τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατ' ἐπιφάνειαν μετεβλήθη, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν μένει ὁ αὐτός. Ἡ ἔκρηξις αὐτοῦ δὲν ἦτο ἀποτέλεσμα δυναστικῶν συμφερόντων συγκρουομένων, κατακτητικῆς πλεονεξίας μοναρχῶν· ἦτο κληροδοσία μακρῶν αἰώνων, φυλετικῆ

ἐκδίκησις ἐπὶ ἀμοιβαίαις καταστροφαῖς μεταξὺ τῶν δύο λαῶν. Δὲν φωτίζονται οὗτοι πάντοτε ὑπὸ τοῦ λόγου, ὅσον καὶ ἂν φαίνωνται ἀγαθοί, ὅσον καὶ ἂν ἐπιζητῶσι τὴν εἰρήνην καὶ τὴν τάξιν· ἄγονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῶν ὑπερόχων πνευμάτων, τῶν ἐν αὐτοῖς διαπρεπόντων λόγῳ ἀρετῆς, πνευματικῆς ἰκανότητος, οἰκογενειακῆς καταγωγῆς καὶ κοινωνικῶν προνομίων. Ὅτι ἀποκαλεῖται ἐθνικὴ συνείδησις, κοινωνικὸν ἢ πολιτικὸν ἰδεῶδες, ἐμβάλλεται εἰς αὐτούς, ἀφομοιοῦται ἀσυνειδήτως ἐν τῷ ἐθνικῷ ὀργανισμῷ, ἀλλὰ δὲν ἀπέρρευσεν ἀμέσως ἀπὸ τῶν ἐσωτάτων τῆς συνειδήσεως.

Ἐγωϊσμός, φιλοδοξία, κερδοσκοπία, ὑπολογισμός, τοιαῦτα εἶνε πολλάκις τὰ ἐλατήρια τῶν καλουμένων ἐθνικῶν ἰδεῶν, λαϊκῶν πόθων, ἐμπνεομένων μᾶλλον ὑπὸ ὀλίγων ἀτόμων, ἄνευ δ' ἀντιστάσεως ἀποδεκτῶν καθισταμένων ὑπὸ τοῦ ἔθνους. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος οὕτως ὑφίσταται· ἡ φύσις αὐτοῦ μετέχει λογικοῦ μὲν καὶ ἠθικοῦ ὄντος, κεκτημένου ἰδεῶδη, αἰσθήματα, ὑπερόχους ροπάς, ἀλλ' ἅμα καὶ θηρίου, φυσικὰ ἐνστικτα ἐκδηλοῦντος. Ἐντεῦθεν αἱ ἀντιθέσεις, τὸ μὲν τῆς φιλάνθρωπίας, τῆς ἀλληλεγγύης, τῆς ἐπιεικείας, τὸ δὲ τῆς πάλης, τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μέχρις ἐξοντώσεως. Τούτου ἔνεκα ὁ πόλεμος οὗτος, εἰ καὶ ἐγένετο πρόξενος καταστροφῶν εἰς ἀμφοτέρα τὰ διαμαχομένα μέρη, συνετάραξε δ' ἐκ θεμελίων τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, δὲν προελήφθη ὑπὸ τῶν δυναμένων. Θεωρητικοὶ τε καὶ πρακτικοὶ ἄνδρες δὲν ἐδίστασαν νὰ εὐλογήσωσι τὴν ἱεράν ἡμέραν τῆς ἐκρήξεως τοῦ πολέμου τούτου, ὡς ἀναποφεύκτου ἀνάγκης ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς σωτηρίας. Θεωρητικοὶ συγγραφεῖς ἔγραφον ἀπὸ μακροῦ χρόνου: Τί εἶνε τὰ ἐν τῷ πολέμῳ κακουργήματα ἐξ ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων μερῶν, οἱ φόνοι τῶν ἀθῶων, αἱ καταστροφαὶ καὶ αἱ ἐρημώσεις τῶν πόλεων; Τυχαιᾶ φαινόμενα, ἐπίσης φυσικά, ἐπίσης ἐνδεχόμενα,

ὅσον καὶ ὁ κλύδων, ὁ ἀνατρέπων ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης πλοῖον, πεπληρωμένον ἀθῶων πλασμάτων, ὅσον καὶ ὁ κεραυνός, ὁ φονεύων ἄνθρωπον, ὄντα τὸ μόνον στήριγμα πενομένης οἰκογενείας, ὅσον καὶ ἡ ὑπερχείλισις ποταμοῦ, παρασύροντος ὑπὸ τὰ κύματα αὐτοῦ πολυάνθρωπον πόλιν, χθές ἔτι εὐημεροῦσαν καὶ θάλλουσαν, ἤδη δὲ μεταβαλλομένην εἰς ἐρείπια.

Οὕτως ἐκδηλοῦται ἡ ἱστορία· διὰ τῶν τοιούτων τραγικῶν σημείων χαρακτηρίζεται ἐκάστη βαθμὶς ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πολιτισμῷ, ἀδρανούς διατελούσης τῆς λογικῆς φύσεως, τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἐξελιξέως ὑπὸ τὴν ἀτονίαν τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων. Ἀντίθετα συστήματα προεκήρυττον τὴν δυστυχῆ ἀλήθειαν τοῦ τοιούτου φαινομένου: ἀπὸ τοῦ θεοκρατικοῦ Δεμαίτρου, κηρύττοντος τὸν πόλεμον ὡς τὴν φυσικὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν δὲ εἰρήνην ὡς ἀπλήν ἀνάπαυλαν, προπαρασκευὴν πρὸς μέλλοντα ἀγῶνα, μέχρι τοῦ πανθειστοῦ Ἐγέλου, δι' αὐστηρᾶς διαλεκτικῆς δικαιολογοῦντος τὸν πόλεμον ὡς τὴν ἀπολύτρωσιν ἀπὸ τῆς νάρκης καὶ τῆς ἀτονίας τοῦ φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς ἀφετηρίαν πρὸς τὴν πρόοδον, μέχρι τῆς νεωτάτης βιολογικῆς θεωρίας, ἧς ὑπέρτατος αἰρεσιάρχης παρέστη ὁ Δαρβῖνος, ἐρμηνευούσης τὸ φαινόμενον τοῦ πολέμου ὡς ἔμφυτον τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, μετ' αὐτῆς συνδεόμενον καὶ ἐκάστοτε ἐκδηλούμενον. Μετ' αὐτοὺς εἶποντο οἱ πρακτικοὶ πολιτικοὶ ἄνδρες, οἱ ἀδιαφοροῦντες ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου, ἂν εἶνε φυσικὸν φαινόμενον, ἢ ἠθικὴ ἀνωμαλία, ἀλλ' ἀποδεχόμενοι αὐτὸν ὡς γεγονός, ὡς τελεσιουργὸν πρὸς τοὺς φιλοδόξους σκοποὺς τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἐθνῶν, τῶν δυναστῶν καὶ τῶν λαῶν, ὡς δυνάμενον νὰ προβιβάσῃ τὰ ἠθικὰ καὶ ὕλικὰ αὐτῶν συμφέροντα.

Ἐπὶ τὸν καιρὸν αὐτὸν καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ οἱ θιασῶται τῆς διὰ τοῦ πολέμου διαλύσεως τῆς προαιωνίου ἐχθροπαθείας τῶν δύο λαῶν. Οἱ φίλοι τῆς εἰρήνης ἐκηρύσσοντο ἰδεολόγοι, ἐπιζητοῦντές τι χιμαιρικόν, ἀντίθετον πρὸς τοὺς νόμους τῆς ἱστορίας. Τὸ ἄσμα τοῦ Ρήνου ἐμελετᾶτο ὑπὸ παντοίας ἐπόψεως καὶ ὑπὸ τῆς πολιτικῆς καὶ ὑπὸ τῆς ἱστορίας καὶ ὑπὸ τῆς γεωγραφικῆς ἐπιστήμης. Οὕτως ἐξωθοῦντο τὰ πράγματα εἰς τὴν ρῆξιν, εἰς τὸν πόλεμον, εἰς τὴν καταστροφὴν. Παρὰ τὴν ἀντίθετον ἐργασίαν τῆς συμφιλίσεως, τῆς ἰδρύσεως ἰσχυροῦ γαλλογερμανικοῦ συνδέσμου, παράγοντος πολιτισμοῦ, ὃν προεκήρυττον ἀπὸ μακροῦ χρόνου κοσμοπολιτικὰ τινὰ πνεύματα καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ἡ ἱστορικὴ εἰμαρμένη παρεσκεύαζεν ἀναποδράστως τὸν αἰματηρὸν πόλεμον. Τί ἠδύνατο νὰ ἰσχύσῃ ὁ ἰδεολόγος Börne καὶ οἱ ἐπὶ τὸν κοινωνισμόν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τραπέντες Arnold Ruge καὶ Carl Marx πρὸ τῆς τραχείας φιλοπάτριδος γλώσσης τοῦ Γαλατοφάγου (Franzosenfresser) Menzel καὶ τῶν ὁμοφρόνων φανατικῶν, τῶν μὴ διορώντων ἀλλαχοῦ τὴν ἀνόρθωσιν, τὴν ἐνότητα τῆς πατρίδος, ἢ ἐν τῇ πάλῃ μεταξὺ τῶν δύο λαῶν; Ἐν Γαλλίᾳ δὲ οἱ ὑμνωδοὶ τῆς Ἑπατείας καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ φιλόδοξοι τῶν πολιτικῶν κομμάτων, οὐδαμοῦ ἔβλεπον διέξοδον τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐπιτυχίας, ἢ ἐν τῇ ἐπεκτάσει τῶν γαλλικῶν ὀρίων μέχρι τῆς ἐτέρας τῶν ὀχθῶν τοῦ Ρήνου, ὡς τοῦ φυσικοῦ μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν συνόρου. Οἱ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ πολιτισμοῦ ἰστάμενοι οὗτοι λαοὶ κατείχοντο ἄρα ὑπὸ τῶν ἀγριωτάτων ἐνστίκτων τῆς ἀλληλοφαγίας, τῆς καταστροφῆς, τοῦ θριάμβου τοῦ ἐνὸς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἐτέρου. Δὲν ἦτο ἀνάγκη οὐσιαστικῶν ἀφορμῶν πρὸς ἔκρηξιν τοῦ ἀνιέρου πολέμου. Ὁ πραγματικὸς αἷτιος πολέμου τινός, ἔλεγεν ὁ Μοντέσκιος, δὲν εἶνε ὁ κηρύττων αὐ-

τόν, ἀλλ' ὁ καταστήσας ἀναγκαῖον. Λοιπὸν ἀμφότεροι οἱ λαοὶ κατέστησαν αὐτὸν τοιοῦτον. Ἡ ἀμερόληπτος ἱστορία δὲν δύναται νὰ ἐκδώσῃ διάφορον ἐτυμηγορίαν, ἢ νὰ κηρύξῃ ἀμφοτέρους ὑπευθύνους ἐπὶ αἰματοχυσίᾳ, ἐξ ἧς ἐπῆλθε μὲν ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ἐνότις τῆς Γερμανίας, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου, παραλλήλως τῷ μεγάλῳ τούτῳ γεγονότι, παρείπετο ἡ πτώσις καὶ ἡ ἐλάττωσις τῆς γαλλικῆς δυνάμεως.

Così va il mondo, θὰ ἔλεγεν ἀδιάφορος ἐρμηνευτῆς τῆς ἱστορίας. Ἄν δὲν ἐπῆρχοντο ἐκ διαλειμμάτων οἱ μεγάλοι οὗτοι κλονισμοὶ ἐν τῇ βιολογικῇ ἀνελιξίᾳ τῶν λαῶν, τί θὰ ἦτο ἡ ἀνθρωπότης, ἐστερημένη φιλοδοξίας, ἄνευ ποιήσεως, τέχνης, ιδεώδους, τῶν αἰσθημάτων, τῶν κρατυνόντων τὴν ἐσωτερικὴν τῶν λαῶν συνείδησιν, τῶν ἀναπτυσσόντων τὰς φυσικὰς δυνάμεις, τῶν παροτρυνόντων αὐτοὺς κατ' ἐξοχὴν πρὸς τὴν ἀμιλλαν, τὸν συναγωνισμόν, τὴν εὐημερίαν, τὴν πρόοδον; Τίς θέλει ἀμφισβητήσῃ τὰ ἀποτελέσματα τῶν μεγάλων τούτων συγκρούσεων, τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ, ἠθικοῦ, πνευματικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν λαῶν; Ἦθελε παραγάγῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα τὰ μεγάλα μνημεῖα τῆς Ἰνδικῆς, θαυμασμοῦ ἄξια, ἄνευ τῆς κολοσσιαίας πάλης μεταξὺ ἰθαγενῶν καὶ ἐπηλύδων Ἀρίων, τῆς τοσοῦτον μεγαλοπρεπῶς περιγραφείσης ἐν ταῖς ἐθνικαῖς ἐποποιίαις; καὶ τί θὰ ἦτο ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους, ἂν μὴ προηγοῦντο τὰ Περσικά, ἢ ὁ αἰὼν τοῦ Αὐγούστου, ἢ ὁ τῆς Ἀναγεννήσεως, ἢ ἡ μετὰ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς πολέμους κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετηρίδα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ κατὰ τὰς δύο πρώτας τοῦ ἐνεστῶτος ἐπελθοῦσα λαμπρὰ περίοδος ἐν τισὶ χώραις τῆς Εὐρώπης πνευματικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀναπτύξεως, ἄνευ τῶν αὐτῶν αἰτίων; Οὕτω φαίνεται δίκαια λέγων ὁ συγγραφεύς, ὁ εἰπὼν, ὅτι πᾶν τὸ ἄδικον

φαινόμενον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ δικαίου, δύναται νὰ κατα-
 στῆ δίκαιον, ἐξεταζόμενον ἀπὸ τῆς εὐρυτέρας ἀπόψεως τῆς
 παγκοσμίου ιστορίας. Ἡ ἀνθρωπότης φαίνεται σκαιῶς ἀγω-
 νιζομένη, ἀλληλοβιβρωσκομένη ὡς ἄθροισμα ἀτόμων, φυλῶν,
 ἐθνῶν· ἀλλ' ἐν συνόλῳ ἐξεταζομένη, βαίνει πρὸς τὴν πρόο-
 δον καὶ τὴν τελειότητα διὰ τοιούτων ἀπαισιῶν δοκιμασιῶν.
 Ἡ ιστορία, ἡ πολιτικὴ πιστοποιοῦσι τοῦτο ψυχρῶς, ξηρῶς,
 ἄνευ περιφράσεων, ἄνευ τῆς ἐναντίας διαμαρτυρίας τῆς συνει-
 δήσεως τῶν λαῶν. Αἱ μεμονωμένα φωναὶ θεωρητικῶν τῆς
 ἐπιστήμης καὶ τοῦ δικαίου ἤκιστα δύνανται νὰ κατισχύσωσι
 πρὸ τῆς ὁμοφωνίας τῆς πλειονοψηφίας. Ὁ πόλεμος εἶνε δυστυ-
 χῆς μὲν πραγματικότης, ἀλλ' εἶνε καὶ τὸ ὑψιστον ἠθικὸν
 ἐλατήριο, τὸ δυνάμενον νὰ συντηρήσῃ καὶ νὰ κρατύνῃ τοὺς
 λαοὺς. Τίς δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ ἀντίθετον γνώμην, ἐπι-
 βεβαιουμένην ὑπὸ τῶν πραγμάτων, κυρουμένην ὑπὸ τῆς ιστο-
 ρίας;

Δὲν ἀρνοῦμαι ἀλήθειάν τινα τούτων τῶν ἐπιχειρημάτων.
 Ὁ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶν δὲν εἶνε μεταφυσικὸν δημιούργημα,
 δυσχερῶς δυνάμενον νὰ πιστωθῆ καὶ ὑπὸ τῆς φυσιολογίας καὶ
 ὑπὸ τῆς ιστορίας. Πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ κινεῖ ἀπόκρυφος
 ὀρμή, ἧς ἀποτέλεσμα εἶνε αἱ διαρκεῖς ἐν τῷ φυσικῷ βίῳ ἀντι-
 θέσεις, ὅσον καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ, καὶ ἀφ' ὧν ἔπεται κατ' ἀνάγκη
 ἡ σύνθεσις ἀμφοτέρων τούτων τῶν κόσμων. Ἀλλὰ δὲν δύ-
 ναται ἡ πάλῃ αὕτη, αἱ ἀντιθέσεις νὰ λάβωσι κανονικώτε-
 ρον χαρακτῆρα; νὰ μετατεθῆ ἐπὶ ἄλλου πεδίου, εὐγενεστέ-
 ρου καὶ ἀνθρωπινωτέρου, ὁ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀνταγω-
 νισμός; Μήπως δὲν ὑπάρχει καὶ ἄνευ τοῦ πολέμου πάλῃ καὶ
 ἀμιλλα, ἀλλὰ καὶ ζωὴ καὶ δημιουργία; *That is the Ques-
 tion.* Ποῖος Οἰδίπους θὰ εὕρῃ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς
 Σφιγγὸς ταύτης; Ἄς ἀφεθῶμεν εἰς τὴν πραγματικότητα τοῦ

μέλλοντος. Ἐπί τοῦ παρόντος, ὅταν ἀπὸ τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἑδρας τοῦ ἐν Βερολίῳ πανεπιστημίου ἐπιστήμων ἀνὴρ, Γάλλος μάλιστα τὴν καταγωγὴν (1), προκηρύττει ἐν ἐπισήμῳ λόγῳ τὴν ἐξόντωσιν τῶν Γάλλων, ὡς τῶν Ἐρυθροδέρμων τῆς Εὐρώπης, ἐχθρῶν τῆς προόδου τῶν λαῶν, οἵαδήποτε κατὰ τοῦ πολέμου ἀποστροφή στερεῖται σημασίας καὶ κύρους, ἀξία μόνον τῶν ἐνθουσιαστῶν τῆς αἰωνίας εἰρήνης καὶ τῶν ἰδεολόγων τῆς ὁμοσπονδίας καὶ τῆς ἀδελφότητος τῶν λαῶν. Πρὸ τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος ἐκλείπεται τὰ ἄσκα φαντάσματα, ὡς οἴχονται πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἡλίου οἱ ἀτμοὶ καὶ ἡ ὀμίχλη τῆς πρωίας.

Τοιαῦτα ἐσκεπτόμενη καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τῆς φιλοπατρίας, τῆς ἐξάψεως, τῶν ζωηρῶν αἰσθημάτων, ἅτινα ἐξαπίνης εἶχον καταλάβῃ τὴν τέως ἡρεμὸν πόλιν. Τὴν νύκτα γενικὴ φωταψία εἶχε συνεχίσῃ τὴν λαμπρότητα τῆς ἡμέρας. Ἄνωθεν, ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ, ἐφωτοβόλουν τὰ ἄστρα χαρμοσύνως, οἷον εἰ ὑποβοηθοῦντα τὸ ἔργον τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Σεπτέμβριος εἶνε ἴσως ὁ ὠραιότατος τῶν μηνῶν τῆς Γερμανίας· ἡ φύσις δὲν φέρει μὲν πλεόν τὴν ζωὴν τῆς ὥρας τοῦ ἔαρος καὶ τοῦ θέρους, ἀλλ' οὐχ ἥττον περιβάλλεται διὰ γοητευτικῆς μαγείας καὶ τὴν νύκτα καὶ τὴν ἡμέραν· προαγγέλλει τὸν ἐπερχόμενον χειμῶνα καὶ θέλει νὰ παράσχη τὴν τελευταίαν εὐχαρίστησιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Γλυκύθυμος μελαγχολία καταλαμβάνει τὴν ψυχὴν, ρεμβασμὸς πρὸς τινὰ ἔξω τῶν αἰσθήσεων κόσμον. Διατί ὁ βίος οὗτος, ἐν τῇ πραγματικότητι αὐτοῦ, νὰ εἶνε τοσοῦτον ἀκανθώδης, ἀκανόνιστος, ἀνιαρός; διατί πᾶσα κτῆσις τοῦ ὑποτιθεμένου

(1) Ὁ *Du Bois - Reymond*, ὁ διάσημος τοῦ Βερολίνου φυσιολόγος, ἐκ Γάλλων μεταναστῶν καταγόμενος, ἐν τῷ πρυτανικῷ αὐτοῦ λόγῳ, ἐν ἔτει 1870, εἶχε διατυπώσῃ τοιαύτην κατὰ τῶν Γάλλων εὐχὴν.

ιδεώδους νὰ μὴ δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ ἄνευ δυσχεροῦς ἐργασίας, ἀγώνων, πόνων, θλίψεων, συμφορᾶς; Ἡ ἐορτὴ τῆς ἡμέρας μοὶ εἶχε προξενήσῃ ἐλαφρὰν μελαγχολίαν. Τῆς νυκτὸς ἐπελθούσης, ἐσκεπτόμην περὶ τοῦ ποιητέου, ἐζήτουν διέξοδον τῶν κατατροχουσῶν μεσκέψεων καὶ μεριμνῶν περὶ τῶν προβλημάτων, ἅτινα μὲ ἀπησχόλησαν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν. Καὶ ἐν τούτοις, ἐπανηρχόμην ἀκουσίως εἰς τὰς αὐτὰς μελέτας καὶ μερίμνας, μὴ δυνάμενος ν' ἀποσπάσω ἀπ' αὐτῶν τὸ πνεῦμα. Πρὸ τῶν δύο μεγάλων ἀντιθέσεων, τοῦ αἰσθήματος τῆς φιλοπατρίας καὶ τοῦ ἐθνισμοῦ τὸ μὲν, τὸ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ, ἃς εὔρισκον ἐξίσου εὐγενεῖς, δημιουργικὰς μεγάλων ιδεῶν καὶ γενναίας ἐργασίας, ἠπόρουν εἰς τίνα νὰ παράσχω τὸ γέρας τῆς νίκης. Τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρησίας τῶν ἀνθρώπων ἐξωθεῖ αὐτοὺς κατὰ πρῶτον λόγον πρὸς τὸ ἄτομον, εἶτα πρὸς τὴν οἰκογένειαν, πρὸς τὴν πατρίδα, ὡς τὸ κεφάλαιον πάσης ὑψηλῆς ιδέας καὶ γενναίου φρονήματος, ὡς τὸ σύνολον τῶν ἀρετῶν ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλ' ἡ εὐρυτέρα μελέτη τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτει εἰς αὐτόν, ὅτι δὲν εἶνε μόνον ἄτομον, οἰκογένεια, φυλὴ ἢ ἔθνος, διαβιῶν καὶ πρωταγωνιστῶν ἐντὸς ὠρισμένης γεωγραφικῆς περιφερείας, ἐντὸς χρονικοῦ τινος διαστήματος, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἱστορικὸν ὄν, ὑπέρτερον χρόνου καὶ τόπου, συνδεόμενον δι' ἀοράτων δεσμῶν μεθ' ὅλων τῶν ὁμοίων, μεθ' ὧν κατ' ἀνάγκην συνδραῖ καὶ συνεργάζεται, ἄνευ δὲ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἡ ἱστορία, ἐστερημένη ὀργανικῆς ἐνότητος καὶ συνειδήσεως, ἤθελε παριστᾶ τὸ δυστυχές φαινόμενον τοῦ ἀλογίστου ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἀτόμων, τῶν γενεῶν, τῶν φυλῶν, ἐξ οὗ ἡ καταστροφὴ καὶ ἡ διάλυσις, ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως ἐνιαίας ἐργασίας καὶ ἀντιλήψεως ἀμοιβαίας τῶν ἀνθρώπων. Οὕτως, ἐνῶ διελογιζόμην μετὰ τοῦ Πλάτωνος, ὅτι

πάντων τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων θειότατον καὶ εὐγενέστατόν ἐστιν ἡ πατρὶς, ἐπιθύριζον μετὰ τοῦ κόμητος Πόζα, ἀγαπῶ τὴν ἀνθρωπότητα, ὡς μέλος αὐτῆς, ὡς συνεργάτης, ἔστω καὶ ἀφανὴς καὶ ἀνιστόρητος.

Παρίστατο κατὰ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς πόλεως τὸ γνωστόν δράμα τοῦ Σχιλλέρου, *Γουλιέλμος Τέλλος*. Ἡ στιγμή ἦτο ψυχολογικῶς προσφορωτάτη. Ἐσκέφθην νὰ διασκεδάσω τὰς μερίμνας μου ἐν τῇ λήθῃ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης, ἐν τῇ πάλῃ τῶν μεγάλων αἰσθημάτων καὶ παθῶν, ὧν τοσοῦτον ἐγίνωσκεν ὁ ποιητὴς νὰ δημιουργῇ τὴν εἰκόνα. Ἡ ἀποθέωσις τοῦ ἠρωϊσμοῦ, τῆς φιλοπατρίας, ἡ σκοπούμενη διὰ τοῦ δράματος τούτου, ἠδύνατο νὰ με ἐπιναφέρῃ ἴσως εἰς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα, νὰ διασκεδάσῃ τὰς χιμαιρικὰς σκέψεις τοῦ πνεύματός μου. Οὐδαμοῦ τὸ φιλόπατρι αἶσθημα καὶ ἡ ἐλευθερία ἐρριζοβόλησαν τοσοῦτον εὐσταθῶς, ὅσον ὑπὸ τὴν μεγαλοπρεπῆ φύσιν τῆς ἐλβετικῆς χώρας. Τούτου τοῦ λόγου ἴσως ἔνεκα ὑπὲρ πάντας τοὺς λαοὺς ὁ Ἐλβετὸς εἶνε ὁ εὐχερέστερον καταλαμβανόμενος ὑπὸ τῆς νοσταλγίας, τῆς ἀπτώτου ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα. Αὕτη ἱκανοποιεῖ πάντας τοὺς πόθους αὐτοῦ, πληροῖ πάσας τὰς προσδοκίας.

son verre est petit, mais il boit dans son verre.

Καὶ ἔβαινον ἤδη τὴν πρὸς τὸ θέατρον ἄγουσαν. Ἄλλ' ἀγγελία, τοιχοκολλημένη ἐπὶ τινος κεκλεισμένης θύρας, με ἀπέτρεψεν αἴφνης, ἀναγκάσασά με νὰ μεταβάλλω ἀπόφασιν καὶ νὰ διέλθω ἄλλως τὴν ἐσπέραν ἐκείνην.